

OOSTVLAAMSE MEDICI EN PAROCHIEPRIESTERS, SLACHTOFFERS VAN DE TYFUSEPIDEMIE, 1847-48

Een episode uit de sociale geschiedenis

door

G. GADEYNE

Het is bekend dat de mislukte oogsten in de jaren 1845-1847 een levensmiddelen crisis deden ontstaan die één zevende van de Belgische bevolking teisterde. De toestand was bijzonder hopeloos in Oost- en West-Vlaanderen (die samen één derde van de Belgische bevolking bevatten), waar de traditionele weefnijverheid helemaal ten onder ging door de concurrentie van de moderne industrie en de protectionistische politiek van de buurlanden. De nood en ellende waren er onbeschrijfelijk en veroorzaakten demografische verliezen, die deze van andere nefaste jaren van dezelfde eeuw ver overtroffen. Dr. J. Mareska, die daarover in 1849 op vraag van de gouverneur van Oost-Vlaanderen een verslag uitbracht in naam van de Provinciale Geneeskundige Commissie, citeerde als vergelijking de jaren 1817 (hongersnood), 1832 en 1834 (cholera). In 1817 bedroegen volgens hem de geboorte- en sterftecoëfficiënten in Oost-Vlaanderen 29,41 ‰, tegen resp. 24,77 ‰ en 33,33 ‰ in 1847, wat de totale bevolking van deze provincie in laatstgenoemd jaar met 6277 verminderde en in één ruk terugbracht op het peil van 1842¹. In 1846-1848 daalde het Oostvlaams bevolkingscijfer met 14.207 en in de arrondissementen waar de linnennijverheid beoefend werd, zelfs met 15.112². Dit enorm sterfteoverschot werd mede veroorzaakt door alom verspreide deficiëntieziekten en epidemies, waarvoor de schromelijk ondervoede bevolking een weerstandsloze prooi vormde, zoals blijkt uit de volgende passus van voornoemd verslag :

„Le premier effet de la crise alimentaire sur les habitants de notre province a été l'apparition de quelques cas de scorbut³ et d'une anémie⁴ particulière, qui a atteint tous les pauvres, notamment ceux des campagnes. Cette anémie s'est transformée chez un grand nombre de personnes en hydropisie⁵ et elle a fait beaucoup de victimes. Pendant l'hiver de 1846 à 1847, on a observé, en plusieurs endroits, de fréquentes pneumonies⁶”

(1) RIJKSARCHIEF GENT, *Provinciale Geneeskundige Commissie*, nr. 43 : verslag op 13 jan. 1849 overgemaakt aan de gouverneur. Ter vergelijking citeert dezelfde auteur de gemiddelde Belgische coëfficiënten (van welk jaar?), nl. 32,25‰ voor de geboorten en 24,10‰ voor de sterfgevallen.

(2) G. JACQUEMYNS, *Histoire de la crise économique des Flandres (1845-1850)*, Brussel, 1929, p. 390.

(3) Scheurbuik.

(4) Bloedarmoede.

(5) Waterzucht of hongeroedeem (thans nog voorkomend in de ontwikkelingslanden).

(6) Longontsteking.

qui ont été très meurtrières et qui ont présenté des caractères particuliers. En 1846, dans quelques villages, l'on a vu éclater le typhus, mais cette maladie a particulièrement régné en 1847 et pendant les premiers mois de 1848. Le typhus ne s'est pas montré toujours et partout avec les mêmes symptômes... La petite vérole⁷ et la dysentérie⁸ ont régné avec beaucoup d'intensité..."

Een verslag over 1848, op 6 mei 1849 opgemaakt door dezelfde Provinciale Commissie, geeft een nauwkeuriger beschrijving van de toestand van de bevolking, van de tyfusedemie en van het verband tussen beide⁹ :

„Les populations ouvrière et indigente de la plupart des districts de la province conservaient encore au commencement de 1848 cet aspect hideux et morbide que leur avaient donné les calamités subies en 1846 et 1847. Leur constitution physique avait éprouvé par les privations et les mauvaises nourritures de ces deux dernières années des altérations si profondes, qu'une foule d'affections de nature scorbutique et anémique s'en était suivie. Les six premiers mois de 1848 s'écoulèrent sans que rien n'ait pu effacer ces vestiges de la grande détérioration introduite dans la santé des classes inférieures du peuple.

Ainsi entâchées de la prédisposition à la fièvre typhoïde, déclarée dans la province en 1846 et 1847, ces populations virent au début la maladie se propager parmi elles d'une manière effroyante. Celles de la campagne, dénuées de tout, eurent le plus à souffrir de ses ravages, tandis que celles des villes et des centres industriels y échappèrent en plus grand nombre, et cela à la faveur de plus de ressources dont elles disposaient.

Dans sa marche, ce terrible fléau avait envahi au trois premiers mois de 1848 la presque totalité de la province. Peu de communes étaient préservées de ses effets désastreux. Quelques-unes toutefois des districts de Termonde, de St.-Nicolas et d'Eecloo en étaient infiniment moins infectées. Parmi ces dernières, il s'en trouvait même un certain nombre qui paraissait jouir d'une apparente immunité... Cet avantage était indubitablement le résultat d'une plus petite quantité d'habitants pauvres et des meilleures conditions hygiéniques dans lesquelles ils étaient placés.

Il est à remarquer que partout où le typhus se manifestait, il se propageait et sévissait en raison directe du développement qu'y avait pris le paupérisme. Les districts d'Audenarde et d'Alost ont offert de frappants exemples de cette corrélation.

Vers le milieu de l'été de la même année 1848, une amélioration notable survint dans l'état sanitaire général de la province. Le cachet morbide, imprimé depuis environs trois ans aux classes inférieures de la population, devint sensiblement moins apparent. Dès cet instant on vit la fièvre typhoïde revêtir un caractère moins grave et se propager avec moins de ra-

(7) Variola (pokken).

(8) Rode loop of buikloop.

(9) RIJKSARCHIEF GENT, Provinciale Geneeskundige Commissie, nr. 43 : verslag van 6 mei 1849. Over de hongersnood als één van de oorzakelijke factoren bij epidemies, zie o.a. J. D. POST, *Famine, Mortality and Epidemic Disease in the Process of Modernisation*, in *Economic History Review*, dl. XXIX, 1976, p. 14-37 (over de tyfusedemie van 1816-1817 o.a. in Groot-Britannië en Italië).

pidité. Toutes les autres maladies, surtout celles produites par un régime alimentaire vicié ou les intempéries de l'atmosphère, suivirent la même marche décroissante."

De naam tyfus, afgeleid van het Grieks en beneveling, verdwazing betekennend, werd vroeger gegeven aan ziekte-toestanden met hoge, vrij lang aanhoudende koorts en ernstige bewustzijnsstoornissen.

Heden onderscheidt men bij de mens voornamelijk drie ziekten die de naam tyfus dragen. De eerste is de vlektyfus of *typhus exanthematicus*, veroorzaakt door een micro-organisme, de *Rickettsia Prowazeki*, waarbij de luis als tussengastheer noodzakelijk is. Het is een ziekte die grote lichamelijke onreinheid veronderstelt. In het hedendaags Frans taalgebruik gebruikt men de term tyfus zonder nadere specificatie bij voorkeur voor deze ziekte. De tweede ziekte is de buiktyfus of *febris typhoïda*, *fièvre typhoïde* (aangehaald in het tweede verslag). Het is een besmettelijke ziekte veroorzaakt door de bacterie *Salmonella typhi*; ze is over heel de wereld verspreid en komt alleen bij de mens voor. De besmetting kan direct of indirect zijn. Directe besmetting komt voor doordat vingers of handen met excreta van een tyfuspatiënt verontreinigd werden. Indirecte besmetting, belangrijk voor de verspreiding van de ziekte, wordt veroorzaakt door het gebruik van met tyfusbacteriën besmet drinkwater, melk of andere voedingsmiddelen. Denken we ook aan slootwater besmet met tyfusbacteriën door de aanwezigheid van menselijke excreta. Met ditzelfde slootwater werden keukengerei en melkbussen omgespoeld, met de daaruit volgende kans op besmetting. Vóór de ontdekking van de antibiotica sleepte deze ziekte 10 tot 20% der aangetasten ten grave. Zeker sedert de opzoekingen van de Franse geneesheer Louis in 1830 werd deze ziekte als aparte entiteit in het nosologisch kader onderkend. De derde ziekte is de *typhus recurrens*, *fièvre récurrente à poux*, eveneens met de luis als tussengastheer.

Deze drie soorten werden volgens C. Creighton in het midden van de 19de eeuw in Groot-Brittannië meestal onderscheiden, maar de oorzakelijke micro-organismen waren toen nog onbekend¹⁰. De in het tweede verslag aangehaalde soort tyfus zal waarschijnlijk buiktyfus zijn, alhoewel het samen voorkomen van vlektyfus en buiktyfus ook waarschijnlijk is. Op hetzelfde ogenblik heersten immers gelijkaardige epidemies in andere Europese landen. De meest beruchte is de *Irish fever* van 1847-1848, eveneens in verband te brengen met hongersnood; het ging hier om vlektyfus en *typhus recurrens* (*famine fever*). Ook Schotland, Engeland en Wales, waar de economische toestand iets minder slecht was, leden er erg onder¹⁰. Silezië wordt eveneens vermeld¹¹. Opvallend is dat zowel in de Britse Eilanden als in Vlaanderen de epidemie stakte in midzomer 1848, wanneer eindelijk een minder desastreuze oogst meer levensmiddelen beschikbaar stelde. Nog lange jaren zou de Vlaamse bevolking op lichamelijk en zedelijk gebied de treurige gevolgen ondergaan van de al te

(10) C. CREIGHTON, *A history of Epidemics*, dl. II, Cambridge, 1894, p. 205-208. In 1847 telden Engeland en Wales 30.320 slachtoffers van tyfus, in 1848 21.406.

(11) *Bulletin de la Société de Médecine de Gand*, dl. XV, 1848, p. 169.

wrede ontberingen, die zij tijdens die verschrikkelijke jaren doorstond¹².

Zoals de hoger geciteerde verslagen wijzen ook de Britse auteurs op de invloed van de sociaal-economische factoren op de epidemie. In dit verband publiceren we hierna drie lijsten, bewaard in het provinciaal archief van Oost-Vlaanderen en geldend voor de periode van 1 januari 1847 tot 1 mei 1848. Niet alleen verschaffen ze informatie over de mortaliteit in bepaalde beroepen die uiteraard dagelijks met de bevolking in contact kwamen, maar ze lichten ook de sociale stand van de betrokkenen toe, waarbij ook andere aspecten van de sociale geschiedenis van de geneeskunde in verband gebracht werden.

De eerste lijst opgesteld door het provinciaal bestuur en gecorrigeerd door de Provinciale Geneeskundige Commissie¹³, bevat de namen van de 13 dokters in geneeskunde, heel- en/of vroedmeesters en gezondheids-officieren die in de voormelde periode overleden ten gevolge van „tyfus”¹⁴. Allen waren armendokters, uitgezonderd F.-J. Goethals, die verbonden was aan het burgerlijk hospitaal te Gent. Om een idee te hebben van de leeftijd van de slachtoffers, voegden wij er zelf de datum van het universitair diploma of van de toelating door de Provinciale Geneeskundige Commissie aan toe¹⁵. De arrondissementen Gent en Oudenaarde, met resp. 7 en 4 slachtoffers, spannen de kroon, de arrondissementen Aalst en Dendermonde tellen ieder 1 overledene, de arrondissementen Eeklo en St.-Niklaas bleven gespaard (wat overeenstemt met het hierboven geciteerd verslag van 6 mei 1849). De mortaliteitscoëfficiënt van het arrondissement Oudenaarde blijkt ongeveer driemaal hoger dan die van Gent¹⁶. De tyfus-slachtoffers van 1847 maken 47% uit van het aantal medici in hetzelfde jaar overleden, deze van 1848 35%¹⁷.

(12) Letterlijk citaat uit H. PIRENNE, *Geschiedenis van België* (vertaling o.l.v. A. Van Loey), dl. IV, Brussel, z.d. p. 80, dat slaat op de jaren 1845-1850.

(13) Bijlage A. Deze inlichtingen werden aan alle gemeentebesturen gevraagd per omzendbrief van de gouverneur dd. 4 mei 1848.

(14) RIJKSARCHIEF BEVEREN-WAAS, *Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen, 1830-1850*, nr. 4383 : minuut van lijst van het Provinciaal Bestuur dd. 23 juni 1848, waarop blijkbaar de correcties, voorgesteld in de brief van de Provinciale Geneeskundige Commissie dd. 16 juni 1848 (onder hetzelfde nr. bewaard) aangebracht werden. De drie verbeteringen betreffen alle de vraag of „typhus” of „fièvre typhoïde” (blijkbaar als synoniemen gebruikt) de doodsoorzaak was, zodat wij het opschrift van de lijst van de slachtoffers („victimes des maladies épidémiques qui ont régné dans la Flandre Orientale”) in die zin interpreteerden. Natuurlijk blijft hier het voorbehoud t.o.v. de juistheid van de toenmalige diagnoses ; zelfs heden is 100% zekerheid slechts te bereiken na laboratoriumonderzoek ! Op voornoemde datum van 23 juni 1848 werd deze lijst naar de Minister van Binnenlandse Zaken gezonden (brief van de provinciegouverneur dd. 13 juli 1848, zelfde referentie).

(15) De aldus bekomen vermoedelijke leeftijdsgroepen zijn gespreid als volgt : 20-29 j. : 1 ; 30-39 j. : 4 ; 40-49 j. : 5 ; 50-59 j. : 2 ; 60-69 j. : 1. De in de bijlage A aangeduide leeftijden zijn afkomstig van de overlijdensberichten in het *Bulletin de la Société de Médecine de Gand*.

(16) In verhouding tot het personeelsbestand van ieder arrondissement in het begin van 1847 (cfr. de lijst in *Mémorial Administratif de la Flandre Orientale*, dl. LXI, 1847, p. 70-89) geeft dit volgende mortaliteitscoëfficiënten in dalende orde : Oudenaarde : 97‰, Gent : 36‰, Aalst : 17‰, Dendermonde : 13‰.

(17) Respectievelijk 7 op 15 en 6 op 17 (zie lijst van de overledenen in *Bulletin de la Société de Médecine de Gand*, dl. XVI, 1849, p. 92).

Belangrijk is uiteraard de aanduiding van de financiële toestand van de overledenen. Iets meer dan de helft (7 op 13) was bemiddeld (6 dokters in geneeskunde, 1 vroedmeester), 3 leefden uitsluitend van hun beroep en hadden geen vermogen (1 dokter in geneeskunde, 1 heelmeeester, 1 gezondheidsofficier) en 3 lieten een behoeftige weduwe achter (2 dokters in geneeskunde, 1 gezondheidsofficier).

De tweede lijst¹⁸, op 3 mei door de Minister van Binnenlandse Zaken gevraagd, werd hem door de provinciegouverneur toegestuurd op 13 juli 1848¹⁹. Zij bevat de namen van 16 dokters in geneeskunde en heelmeeesters die in dezelfde periode door „tyfus” of andere epidemische ziekten aangetast werden, en herstelden. Hier haalt het sterk verpauperde arrondissement Oudenaarde²⁰, waar in 1847 slechts 9% van alle Oost-vlaamse medici woonde²¹, een onbetwistbaar rekord (5 medici), gevolgd door Dendermonde (4 medici), Aalst (3 medici), Eeklo en Gent (elk 2 medici)²². Ook hier ontbreekt St.-Niklaas. Voor het geheel van de aangetasten, overleden of niet, is de orde van de arrondissementen als volgt: Gent en Oudenaarde met 9, Dendermonde met 5, Aalst met 4 en Eeklo met 2 aangetasten.

Aan allen die tijdens de epidemies van 1846-1848 door hun menslievend gedrag opgevallen waren, werden door de regering erkentelijkheidsmedailles (goud, zilver of brons) toegekend. De medici liepen hierin met het leeuwenaandeel weg, maar toch werden die onderscheidingen door de beroepsverenigingen als de *Société de Médecine de Gand* niet in dank afgenomen²³. Wanneer in het tijdschrift van dit genootschap herhaaldelijk de nadruk gelegd werd op het altruïstisch gedrag van de geneesheren in dit

(18) Bijlage B.

(19) Voor vindplaats, zie voetnoot 14. Ook hier betreft het een minuut van de lijst, opgesteld in juli 1848, en van de begeleidende brief van de gouverneur dd. 13 juli 1848. De basisgegevens werden door de gouverneur opgevraagd bij de gemeentebesturen per omzendbrief van 12 mei 1848.

(20) De huiselijke linnennijverheid, die het zwaarst getroffen werd door de industriële crisis, was precies in dit arrondissement algemeen verspreid. De grondige studies van C. VANDENBROEKE bevestigen steeds opnieuw de ontstellende armoede in deze streek; zie o.a. (in samenwerking met G. ALGOET): *Alfabetisme in Vlaanderen en inzonderheid in Zuidelijk-Vlaanderen (einde 18de eeuw - ca. 1870)*, in *Jaarboek van de Geschied- en Heemkundige Kring „De Gaverstreke”*, dl. V, 1977, p. 142-178.

(21) Zonder apothekers, vroedvrouwen, drogisten en tandmeesters. In het midden van de 19de eeuw kwam in de streek van Oudenaarde 1 geneesheer per 4.400 inwoners voor; in het arrondissement Aalst bedroeg deze verhouding 1 op 3.700 inwoners, in de overige Oostvlaamse arrondissementen 1 op 3.000 inwoners (C. VANDENBROEKE, *Overzicht van de zuigelingen- en kindersterfte in Zuid-Vlaanderen (18de-19de eeuw)*, in *Studia Historica Gandensia*, dl. CC, p. 218).

(22) De verhouding van het aantal zieken t.o.v. het personeelsbestand in 1847 (in de veronderstelling dat de vroedmeesters ook bij de heelmeeesters gerekend werden) bedraagt, in dalende orde: Oudenaarde: 137‰, Eeklo: 66‰, Dendermonde: 57‰, Aalst: 54‰, Gent: 11‰.

(23) *Bulletin de la Société de Médecine de Gand*, dl. XVI, 1849, p. 33-36: „vains hochets” heten de medailles daar! (Bij andere gelegenheden bevestigt hetzelfde tijdschrift nochtans dat de *Société* statutair alleen wetenschappelijke doeleinden nastreeft!).

verband²⁴ en de gevolgen ervan voor hun gezondheid of hun leven, dan gebeurde dit meestal als argument voor de afschaffing van het patentrecht²⁵. Dit laatste was een bedrijfsbelasting, gebaseerd op de uiterlijke kenmerken van winstgevendheid, waaraan, sinds de Franse Overheersing, de meerderheid van de zelfstandige beoefenaars van een beroep, handel of bedrijf onderworpen waren. Vooral sedert 1841 ijverden de geneesheren voor de afschaffing van deze belasting, die blijkbaar moeilijk nog, in overeenstemming te brengen was met het groeiend statusbewustzijn van de geneeskundigen²⁶. Sommige andere beoefenaars van een intellectueel vrij beroep, zoals geestelijken, advocaten en kunstenaars, waren immers van het patentrecht vrijgesteld. In 1848 werd zelfs even met de gedachte van een doktersstaking gespeeld²⁷.

In ieder geval had de Provinciale Geneeskundige Commissie ook i.v.m. de actie tegen het patent voldoende motieven om de eerste lijst, waarvoor zij geconsulteerd werd, zo volledig mogelijk te maken; waren drie van haar leden trouwens ook niet in het bestuur van de voornoemde *Société*?

De derde lijst, op 15 mei 1848 door de bisschop van Gent opgemaakt op vraag van de provinciegouverneur, betreft de 25 parochiegeestelijken die in dezelfde 16 maanden (plus 2 mei 1848) overleden aan „tyfus”²⁸. Volgens de begeleidende brief van dezelfde datum waren er daarbuiten slechts 11 die de ziekte overleefden. De bisschop noemde deze sterfte schrikwekkend; o.a. stierven te Kruishoutem 3 onderpastoors in een tijdsperiode van 8 maanden. Als oorzaak gaf de bisschop op: 1. de ontberingen die de geestelijkheid zich getroost had om de zieken bijstand te verlenen (*secourir*), 2. het al te frekwent contact van de geestelijken met de zieken in de landelijke gemeenten, waar het aantal onderpastoors onvoldoende was. In verband met deze laatste verhouding, die in het dichtbevolkte bisdom Gent veel ongunstiger lag dan in andere, herinnerde de bisschop aan zijn brief van 14 sept. 1847 en vroeg de tussenkomst van

(24) In hetzelfde *Bulletin de la Société de Médecine de Gand*, dl. XV, 1848, p. 123, wordt de toestand in Ierland geciteerd, waar 24% van de geneesheren, die aan liefdadigheidsinstellingen verbonden waren, overleden aan tyfus, en 22% anderen aan deze ziekte leden.

(25) Cfr. voetnoot 23 en in hetzelfde tijdschrift, dl. X, 1844, p. 143, 161, 192-195, 217-218, 268; dl. XIII, 1847, p. 300 (over Van Peteghem uit Landegem: „encore une victime ayant payé patente pour pouvoir mourir sur le champ de bataille du dévouement médical!”), dl. XV, 1848, p. 30-31, dl. XVI, 1849, p. 75.

(26) Cfr. M. VERMASSSEN, *Overheid en geneeskunde tijdens de eerste helft van de 19de eeuw. De Provinciale Commissie voor Geneeskunde van Oost-Vlaanderen (1818-1850)* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), Leuven, 1970, p. 153. Op 10 mei 1844 dienden de geneesheren van Gent, naar het succesvolle Franse voorbeeld, een verzoekschrift in deze zin in bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers; die van Antwerpen en Brussel volgden op 15 en 20 mei, en, voor wat Oost-Vlaanderen betreft: Aalst op 28 mei, Eeklo op 5 juni, Dendermonde op 10 juni en Oudenaarde op 14 juni (*Annuaire du Corps Médical Belge*, 1847, p. XVII-XVIII).

(27) *Bulletin de la Société de Médecine de Gand*, dl. XV, 1848, p. 30-31.

(28) Bijlage C. Het enige overlijden op 2 mei 1848 betreft P. J. De Lombaerde, onderpastoor te Kruishoutem; bij de verdere berekeningen wordt dit overlijden buiten beschouwing gelaten.

de gouverneur bij de minister van Justitie²⁹. Tevens maakte hij gewag van de wenselijkheid van een financiële hulp aan de familieleden van de overleden of zelfs van de zieke geestelijken, die door deze omstandigheden in nood verkeerden. De bisschop was dus wel gemotiveerd om zijn lijst zo volledig mogelijk te maken.

Zoals bij de geneesheren zijn de overlijdens ongeveer gelijkmatig verspreid over 1847 en 1848 (resp. 13 en 11). In feite komen voor 1847, zoals voor 1848, hoofdzakelijk slechts vier maanden in aanmerking, vermits vóór september 1847 bij de geneesheren slechts 1 en bij de geestelijken slechts 2 sterfgevallen te betreuren waren.

Ook de geografische spreiding vertoont gelijkenis met deze van de overleden medici: het arrondissement Gent haalt met 11 het hoogste cijfer, gevolgd door de arrondissementen Dendermonde en Oudenaarde, met resp. 7 en 6.

De gemiddelde leeftijd van de overleden parochiegeestelijken bedroeg 43 jaar. Het grootste aantal slachtoffers viel bij de onderpastoors en coadjutors, nl. 17 op een personeelsbestand van 291; bij de pastoors en deservitors, 315 in aantal, overleden er slechts 7³⁰. Dat de onderpastoors meer onderhevig waren, ligt in de lijn der verwachtingen omdat ze in de regel jonger waren en bijgevolg minder antistoffen gevormd hadden, wat de kans op besmetting verhoogt. Bovendien werden zij in de eerste plaats opgevorderd voor de toediening van de laatste sacramenten aan de stervenden die zeer besmettelijk zijn. Oververmoeidheid door de onderbezetting waarvan sprake in de bisschoppelijke brief kon ook hun weerstand verminderen.

De geestelijkheid had het duidelijk harder te verduren dan de medische sector. De hier besproken periode van 16 maanden levert t.o.v. het personeelsbestand van 1847 voor de geestelijken 40% en voor de medici 27% als sterftecoëfficiënten op. Dit blijkt ook uit de letaliteit³¹ die, volgens de beschikbare gegevens, bij de parochiepriesters 70% bedroeg en bij de dokters in geneeskunde en heelmeesters slechts 38%.

Nochtans vielen de Oostvlaamse medici van regeringswege 27 erkentelijkheidsmedailles te beurt, en de geestelijkheid slechts 4³². Blijkbaar werden de diensten van de geestelijkheid minder hoog geschat door de burgerlijke overheid³³; troost hiervoor bood wellicht de bijbelse spreuk *vanitas vanitatum*, een variante van de *vains hochets* van de medici!

(29) De ongelijke spreiding van de parochiegeestelijkheid was een oude kwaal; zie daarover J. ART, *Kerkelijke Structuur en Pastorale Werking in het Bisdom Gent tussen 1830 en 1914*, (Standen en Landen, dl. LXXI), Kortrijk, 1977, p. 159-178.

(30) Personeelsbestand van 1846 en 1847 (identiek) als basis genomen; zie J. ART, *o.c.*, p. 372.

(31) Verhouding van het aantal overledenen tot het totaal aantal aangetasten.

(32) *Bulletin de la Société de Médecine de Gand*, dl. XVI, 1849, p. 33-36. Dit geeft op het personeelsbestand van 1847: 56% voor de geneesheren, 6% voor de geestelijkheid.

(33) Speelde het feit dat sinds 12 augustus 1847 het land een liberale regering had, met Rogier als eerste-minister en minister van Binnenlandse Zaken, hierin een rol?

Bijlage A

OOSTVLAAMSE MEDICI OVERLEDEN AAN „TYFUS”
TUSSEN 1-1-1847 EN 1-5-1848⁸⁴

AALST (arr. Aalst)

WILMAERS Henri, heelmeeester

Diploma of toelating : Gent, 24 februari 1823

Overleden : 29 maart 1848, 50 jaar oud.

Familiale toestand : weduwe met 5 kinderen waarvan 3 minderjarig.

Armendokter te Aalst.

Onzeker vermogen, leeft uitsluitend van zijn beroep.

EINE (arr. Oudenaarde)

DELEPELEIRE Charles, gezondheidsofficier

Diploma of toelating : Gent, 28 fructidor jaar XII (15 sept. 1804)

Overleden : 2 januari 1848, 68 jaar oud.

Familiale toestand : vrijgezel.

Armendokter te Eine.

Geen vermogen.

GENT (arr. Gent)

GOETHALS François-Joseph, dr. geneeskunde.

Diploma of toelating : Gent, 27 maart 1829.

Overleden : 18 december 1847.

Familiale toestand : laat 5 minderjarige kinderen na.

Dokter in het burgerlijk hospitaal te Gent.

Rijk.

PULS Jacques-Chrétien, dr. geneeskunde⁸⁵.

Diploma of toelating : Gent, 16 juli 1825.

Overleden : 11 oktober 1847, 46 jaar oud.

Familiale toestand : laat 3 minderjarige kinderen na.

Armendokter te Ledeberg.

Fortuin onvoldoende om kinderen volgens hun stand op te voeden.

HUISE (arr. Oudenaarde)

MARTOU François, gezondheidsofficier

Diploma of toelating : Gent, 3 oktober 1812.

Overleden : 14 december 1847.

Familiale toestand : weduwe met 9 kinderen waarvan 6 minderjarig.

Armendokter te Huise en in andere gemeenten.

Zijn weduwe kan niet in de noden van zijn familie voorzien.

(34) RIJKSARCHIEF BEVEREN-WAAS, *Provinciaal archief Oost-Vlaanderen*, nr. 4383. Buiten de hier aangeduide periode viel het overlijden, eveneens door tyfus, van DE VOLDER, stagiair-dokter in het Burgerlijk Hospitaal te Gent, gemeld in het augustusnummer van *Bulletin de la Société de Médecine de Gand*, dl. XV, 1848, p. 260.

(35) Medestichter en archivaris van de „Société de Médecine de Gand”. Overleden na 19 dagen ziekte, 6 weken na zijn echtgenote (*Bulletin de la Société de Médecine de Gand*, dl. XIII, 1847, p. 367-369).

VAN CAUWENBERGHE Jean-Bapt., dr. geneeskunde

Diploma of toelating : Leuven, 17 mei 1834.

Overleden : 1 mei 1847.

Familiale toestand : weduwe zonder kinderen.

Armendokter te Huise en in een andere gemeente.

Bezit een fortuin onafhankelijk van zijn beroep.

MAARKE-KERKEM (arr. Oudenaarde)

DUHAYON Edmond, vroedmeester.

Diploma of toelating : Gent, 30 juni 1834.

Overleden : 18 april 1848.

Familiale toestand : vrijgezel.

Armendokter te Maarke-Kerkem.

Welgesteld.

KNESSELARE (arr. Gent)

WILLE Jean-Bapt., dr. geneeskunde

Diploma of toelating : Gent, 9 december 1829.

Overleden : 5 november 1847.

Familiale toestand : weduwe met 6 kinderen.

Armendokter te Knesselare.

Tamelijk welgesteld.

LANDEGEM (arr. Gent)

VANPETEGHEM Pierre, dr. geneeskunde

Diploma of toelating : Brussel, 26 april 1838.

Overleden : 12 september 1847.

Familiale toestand : weduwe zonder kinderen.

Armendokter te Landegem.

Leefde uitsluitend van zijn beroep.

MOERZEKE (arr. Dendermonde)

D'HOLLANDER Jean-Vincent, dr. geneeskunde

Diploma of toelating : Brussel, 1 september 1842.

Overleden : 6 april 1848.

Familiale toestand : vrijgezel.

Armendokter te Moerzeke.

Welgesteld.

NAZARETH (arr. Gent)

MARTOU Hippolyte, dr. geneeskunde

Diploma of toelating : Brussel, 19 september 1844.

Overleden : 7 oktober 1847.

Familiale toestand : weduwe met 1 minderjarig kind.

Armendokter te Nazareth.

Weduwe is behoeftig.

NEVELE (arr. Gent)

BLOMME Félix, dr. geneeskunde

Diploma of toelating : Luik, 8 april 1829.

Overleden : 13 februari 1848.

Familiale toestand : weduwe met 5 minderjarige kinderen.

Heeft tijdens de ziekte van de titularis Vré, gedurende enkele weken de functie van armendokter vervuld.

Welgesteld.

OOSTERZELE (arr. Gent)

VAN INNIS Jean-Augustin, dr. geneeskunde³⁶.

Diploma of toelating: Leuven, 10 december 1819.

Overleden: 19 april 1848.

Familiale toestand: weduwe met 3 minderjarige kinderen.

Armendokter te Oosterzele, Landskouter en Gijzenzele.

Tamelijk welgesteld.

Bijlage B

OOSTVLAAMSE DRS. GENEESKUNDE EN HEELMEESTERS
AANGETAST DOOR „TYFUS” OF ANDERE EPIDEMISCHE
ZIEKTEN TUSSEN 1-1-1847 EN 1-5-1848³⁷

AAIGEM (arr. Aalst)

LIPPENS Raphaël, dr. geneeskunde, armendokter.

BAASRODE (arr. Dendermonde)

DUERINCK Josse-Joseph, dr. geneeskunde, armendokter.

VANDEN CAMP Jean-François, dr. geneeskunde, armendokter.

EEKLO (arr. Gent)

TAMINIAU Jean-Alexandre, heelmeeester, armendokter.

ETIKHOVE (arr. Oudenaarde)

THERY Louis, dr. geneeskunde, armendokter.

GENT (arr. Gent)

DAUWE François, dr. geneeskunde en chirurgie, geen armendokter.

WILLEMS Jean-Alexandre, dr. geneesk. en chirurgie, geen armendokter.

KAPRIJKE (arr. Eeklo)

SISTERMAN Theodore Jean, dr. geneeskunde, armendokter.

LEBBEKE (arr. Dendermonde)

CLAESSENS Pierre-Charles, dr. geneeskunde, geen armendokter.

NEDERBRAKEL (arr. Oudenaarde)

BERNAEYGE Louis, dr. geneeskunde, armendokter.

DE WILDE Louis, dr. geneeskunde, geen armendokter.

ORDEGEM (arr. Aalst)

VANDAMME François-Bernard, dr. geneeskunde, armendokter.

OUDENAARDE (arr. Oudenaarde)

CAVENAILE Auguste, heelmeeester, armendokter³⁸.

(36) Burgemeester van zijn gemeente. Ook zijn broer, deservitor te Massemen, was het slachtoffer van dezelfde ziekte (*Bulletin de la Société de Médecine de Gand*, dl. XV, 1848, p. 148 en 150).

(37) RIJKSARCHIEF BEVEREN-WAAS, *Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen*, 1830-1850, nr. 4383.

(38) Op dat ogenblik vrijgezel, 43 jaar oud, middelmatig vermogend, uitsluitend levend van zijn beroep. Hij verzorgde ook de armen van de aangrenzende gemeente Bevere, waar hij de ziekte kreeg, die duurde van 18 sept. 1847 tot 6 jan. 1848 (STADSARCHIEF OUDENAARDE, *Modern Stadsarchief Oudenaarde*, nr. 1772).

RONSE (arr. Oudenaarde)

BRACKELAIRE Jean-François, dr. geneeskunde, armendokter.

SINT-MARIA-OUDENHOVE (arr. Aalst)

VAN CROMBRUGGE Augustin, dr. geneeskunde, armendokter.

WETTEREN (arr. Dendermonde)

VERSCHULDEN Casimir, dr. geneeskunde, armendokter in de gemeenten Serskamp en Schellebelle.

Bijlage C

OOSTVLAAMSE PAROCHIEPRIESTERS OVERLEDEN AAN „TYFUS” TUSSEN 1-1-1847 EN 2-5-1848 ³⁹

AALTER (arr. Gent)

VANDERVEKEN François, onderpastoor

geb. te Overmeire op 3 juli 1795 ;
overleden : 25 nov. 1847 (52 jaar).

BASSEVELDE (arr. Gent)

VERSCHRAEGEN Tobie, deservitor

geb. te Zeveneken in 1791 ;
overleden : 7 nov. 1847 (55 jaar).

ERTVELDE (arr. Gent)

DE PAEPE Emmanuel, onderpastoor

geb. te Evergem in 1803 ;
overleden : 28 maart 1848 (44 jaar).

GENT (arr. Gent)

VAN ASSCHE Charles Louis, onderpastoor te Gent St.-Anna

geb. te Baasrode in 1810 ;
overleden : 23 maart 1847 (36 jaar).

KNESSELARE (arr. Gent)

DE GROOTE Liévin, onderpastoor

geb. te Wondelgem in 1806 ;
overleden : 11 maart 1848 (41 jaar).

WILLEMS Joseph François, coadjutor

geb. te Elversele in 1817 ;
overleden : 13 dec. 1847 (30 jaar).

KRUISSHOUTEM (arr. Gent)

DE LOMBAERDE Pierre Jean, onderpastoor

geb. te St-Laurent in 1809 ;
overleden : 2 mei 1848 (38 jaar).

D'HOLLANDER Jacques Benjamin, onderpastoor

geb. te Melsele in 1811 ;
overleden : 10 sept. 1847 (36 jaar).

(39) RIJKSARCHIEF BEVEREN-WAAS, *Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen*, 1830-1850, nr. 4375.

- VAN DAMME Théodore, onderpastoor
geb. te Dendermonde in 1805 ;
overleden : 10 jan. 1848 (42 jaar).
- LEBBEKE (arr. Dendermonde)
VAN DEN DAELE Louis, onderpastoor
geb. te Kwaremont in 1788 ;
overleden : 27 april 1848 (59 jaar).
- LOVENDEGEM (arr. Gent)
VAN DER BEKEN Casimir, onderpastoor
geb. te Beerlegem in 1806 ;
overleden : 9 april 1848 (41 jaar).
- MAARKE (arr. Oudenaarde)
BUYSSE Engelbert, onderpastoor
geb. te Oost-Eeklo in 1810 ;
overleden : 18 oct. 1847 (37 jaar).
- MASSEMEN (arr. Dendermonde)
VAN INNIS François, deservitor
geb. te Lede in 1797 ;
overleden : 24 sept. 1847 (49 jaar).
- MEERDONK (arr. Dendermonde)
BAEYENS Corneille, onderpastoor
geb. te Denderhoutem in 1805 ;
overleden : 16 sept. 1847 (42 jaar).
- MERELBEKE (arr. Gent)
BUYSSE Edouard, onderpastoor
geb. te Bassevelde in 1811 ;
overleden : 28 oct. 1847 (36 jaar).
- MICHELBEKE (arr. Oudenaarde)
VERSTRAETEN Jacques, deservitor
geb. te Stekene in 1784 ;
overleden : 31 jan. 1848 (63 jaar).
- MUNKZWALM (arr. Oudenaarde)
DE LANTSHEERE Jacques Ferdinand, deservitor
geb. te Meulebeke in 1801 ;
overleden : 21 nov. 1847 (45 jaar).
- MUNTE (arr. Gent)
VERBRAEKEN Benoit, deservitor
geb. te Haasdonk in 1790 ;
overleden : 10 aug. 1847 (57 jaar).
- OUDEGEM (arr. Dendermonde)
LARIDON François, deservitor
geb. te Wielsbeke in 1794 ;
overleden : 22 april 1848 (54 jaar).
- RONSE (arr. Oudenaarde)
DE VINCKE Adolphe Gaspar, onderpastoor
geb. te Geraardsbergen in 1823 ;
overleden : 11 febr. 1848 (25 jaar).

PHILIPS Pierre Jean, onderpastoor

geb. te Burst in 1802 ;
overleden : 10 jan. 1848 (45 jaar).

SCHOONAARDE (arr. Dendermonde)

DE VOS Isidore, onderpastoor

geb. te Geraardsbergen in 1818 ;
overleden : 19 oct. 1847 (29 jaar).

SINT-MARIA-LIERDE (arr. Oudenaarde)

ROOSENS Adrien Jean, onderpastoor

geb. te Nieuwenhove in 1816 ;
overleden : 25 jan. 1848 (31 jaar).

TEMSE (arr. Dendermonde)

VAN DER HEYDEN Jean-Baptiste, onderpastoor

geb. te Berlare in 1819 ;
overleden : 6 maart 1848 (28 jaar).

WANZELE (arr. Dendermonde)

BOEL Constantin, deservitor

geb. te Zele in 1789 ;
overleden : 14 sept. 1847 (58 jaar).